

O‘ZBEKISTON SSRNING AFRIKA DAVLATLARI BILAN DIPLOMATIK ALOQALARINING O‘RNATILISHI SHART SHAROITLARI (XX ASRNING 60-YILLARIDA)

<https://zenodo.org/doi/10.5281/zenodo.11611877>

Boboqulov Oxunjon Axmat o‘g‘li
Buxoro davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Kongo davlatining Belgiyadan milliy mustaqillik olish uchun olib borgan kurashlari, ushbu jarayonda Sobiq SSSR davlatining faoliyati, BMT va Afrika davlatlarining Kongodagi siyosiy jarayonlarga munosabati. AQSh va G‘arb davlatlarining Kongodagi separatchilarni qo‘llab-quvvatlashi, O‘zbekiston aholisining ushbu harakatlarga qarshi chiqishlari, Kongoda G‘arbparast Mobutu diktaturasining o‘rnatilishi va SSSR-Kongo munosabatlarining sovuqlashishiga oid fikr-mulohazalar tarixiy adabiyotlar va davriy matbuotdagi materiallar asosida yoritilib berilgan. Shuningdek, SSSRning turli shahar-qishloqlarida, turli Respublikalarida Kongo xalqiga xayrixohlik namoyishlari, yig‘ilishlar, uchrashuvlar o‘tkazilgan. O‘zbekiston SSRda ham Kongoda milliy ozodlik harakatlari boshlangandan keyin Belgiya uning boy Katanga o‘lkasida separailar bilan hamkorlikda ozodlik harakatini bo‘g‘ishga harakat qilganligi O‘zbekiston aholisiga davriy matbuot orqali xabarodir qilib turilgan. Ayrimlar Kongo xalqiga xayrixohliklarini bildirib gazeta muharririyatiga o‘z fikr-mulohazalarini yozib ham yuborganlar. “Pravda Vostoka” matbuot organi ularni jamlab qisqacha mazmuni o‘z sahifalarida yoritgan. Masalan, “Pravda Vostoka”ning 9 avgust sonida “Ruki proch ot Kongo” (“Qo‘lingni Kongodan tort”) nomli maqola ostida o‘zbekistonliklarning Kongo mustaqilligiga xalaqit berishga uringan imperialistik davlatlarga nisbatan maktub orqali fikrlarini keltirib o‘tgan.

Kalit so‘zlar: Afrika, Kongo, mustamlaka, mustaqillik, bayonot, demokratiya, ozodlik, BMT, tinchlikparvar kuchlar, reaksiya, separatik kuchlar, Kongolez xalqi.

ПРЕДПОСЫЛКИ УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ УЗБЕКСКОЙ ССР С АФРИКАНСКИМИ ГОСУДАРСТВАМИ (60-Е ГОДЫ XX ВЕКА)

Бобокулов Охунжон Ахмат угли
преподаватель Бухарского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье рассматривается борьба государства Конго за национальную независимость от Бельгии, деятельность государства бывшего СССР в этом процессе, отношение ООН и африканских государств к политическим процессам в Конго, поддержка США и западных государств сепаратистов в Конго, противодействие этим действиям со стороны населения Узбекистана, установление в Конго прозападной диктатуры Мобуту и охлаждение отношений СССР-Конго. Мнения-отзывы освещаются на основе материалов из исторической литературы и периодической печати. Также в разных городах и селах СССР, в разных республиках проводились демонстрации доброй воли, собрания, встречи с конголезским народом. После начала национально-освободительных движений в Конго Бельгия пыталась подавить освободительное движение в своей богатой стране Катанга в сотрудничестве с сепаратистами. Некоторые даже написали свои отзывы в редакцию газеты, выражая сочувствие народу Конго. Орган печати “Правда Востока” освещал их сводные сводки на своих страницах.

Например, в 9-м августовском номере “Правды Востока” под заголовком “Руки прочь от Конго” приводится мнение узбеков в письме к империалистическим государствам, пытавшимся помешать независимости Конго

Ключевые слова: Африка, Конго, колониализм, независимость, декларация, демократия, освобождение, ООН, миротворческие силы, реакция, сепаратистские силы, конголезский народ

PREREQUISITES FOR THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE UZBEK SSR AND AFRICAN STATES (60S OF THE XX CENTURY)

Bobokulov Okhunjon Axmad ugli

lecturer at the Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract: This article examines the struggle of the Congo state for national independence from Belgium, the activities of the former USSR state in this process, the attitude of the United Nations and African states to the political processes in the Congo, the support of the United States and Western states for separatists in the Congo, opposition to these actions by the population of Uzbekistan, the establishment of the pro-Western Mobutu dictatorship in the Congo and the cooling of relations between the USSR-Congo. Opinion -reviews are covered based on materials from historical literature and periodicals. Demonstrations of goodwill, meetings, and meetings with the Congolese people were also held in different cities and villages of the USSR and in different republics. After the start of the national liberation movements in the Congo and in the Uzbek SSR, Belgium tried to suppress the liberation movement in its rich country of Katanga in cooperation with the separatists. Some even wrote their reviews to the newspaper's editorial office, expressing sympathy for the people of the Congo. The Pravda Vostoka press organ covered their summaries on its pages. For example, in the August 9th issue of Pravda Vostoka, under the heading “Hands off the Congo”. The Uzbek opinion is given in a letter to the imperialist states that tried to prevent the independence of the Congo

Keywords: Africa, Congo, colonialism, independence, declaration, democracy, liberation, UN, peacekeeping forces, reaction, separatist forces, Congolese people

KIRISH

Afrika tarixchilar nuqtai-nazariga qaraganda insoniyat beshigi bo'lib, zamonaviy tarixda uzoq vaqt mintaqa davlatlari mustamlaka bo'lib, XX asrning ikkinchi yarmida milliy ozodlik va mustaqillik uchun harakatlar avj olgan. Afrika qit'asidagi har bir mamalakatning milliy mustaqilligi alohida bir mavzu bo'lsada, biz ushbu izlanishimizda Kongo davlati va uning milliy mustaqillikka erishuvi, ushbu jarayonda sobiq SSSRning o'rni va roli masalasiga alohida to'xtalib o'tishni lozim deb hisobladik. O'zbekistonning ham Afrika xalqlari bilan o'zaro munosabatlari uzoq o'tmishga ega bo'lib, turli tarixiy jarayonlarda mintaqa xalqlari bilan xalqaro ahamiyatga ega munosabatlarni amalga oshirganlar. Mustaqillik sharoitida, O'zbekistonning Afrika davlatlari bilan har tomonlama turli aloqalari kengayib, rivojlanib bormoqda. Shu sababli hozirgi globallashuv jarayonida O'zbekistonning Afrika davlatlari bilan olib borgan aloqalari ildizlarini o'rganish,

uning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy holati, madaniy aloqalarini o'rganish juda muhim sanaladi.

Afrikaning moddiy xom-ashyolarga boy hududlaridan biri bo'lgan Kongo¹⁶ (Kongo Demokratik Respublikasi) Belgiya davlati tomonidan mustamlakaga aylantirilgan bo'lib, ikkinchi jahon urushidan keyin milliy ozodlik harakatlari kuchayib borgan. 1960 yil may oyida Kongoda o'tkazilishi mo'ljallangan parlament saylovlarda P.Lulumba¹⁷ ning g'alaba qozonishi aniq bo'lib turgan vaziyatda kelajakda mamlakatda o'z ta'sirlarini o'tkazish maqsadida 13 maydan boshlab Belgiyaning Kongodagi qo'mondonligi mavjud tuzum tarafdorlari bo'lgan qabilalarga qurollar tarqatganlar. Buni haraktni "Abako" (Belgiya Kongosi) partiyasi qo'llab-quvvatlagan[5]. Ko'rilgan bu harakatlar Kongo mustaqilligiga to'siq bo'la olmagan. Xalq chiqishlari ta'siri ostida Kongoga kelgan Belgiya qiroli Boduen 1960 yil 30 iyunda o'zining Leopoldvilda (Hozirgi Kinshasa) tantanali qabul vaqtida Kongoni mustaqilligini e'lon qilishga majbur bo'lgan[31,199]. Kongoda uzoq kutilgan mustaqillik qo'lga kiritilgan.

Sovet ittifoqi Kongoning mustaqilligini birinchi bo'lib tan olgan (1960 yil 7 iyul) davlat bo'lib, ushbu davlatga elchi qilib, M.D. Yakovlev tayinlangan. Kongoga yetib borgan sovet delegatsiyasiga hali bu yerda turgan Belgiya ma'murlarining sovuq munosabatlari va mahalliy aholi bilan munosabatlariga to'sqinlik qilganligini delegatsiya rahbari bo'lgan M.R. Raxmatov o'z kundaliklarida keltirib o'tgan[29,392]. Belgiya va uni qo'llab-quvvatlagan G'arb davlatlari Kongodan chiqib ketishga toqat qila olmaganlar. Turli ig'volarni uyushtirib, qonuniy hukumat ishiga xalaqit bera boshlaganlar. Turli ig'volar va qo'poruvchiliklar sababli bosh vazir P.Lulumba BMTdan 1960 yil 14 iyulda Kongoga Belgiya va AQSh intervensiyasidan himoyalaniq maqsadida qo'shin kiritishni so'rashga majbur bo'lgan. SSSR tomonidan qo'llab-quvvatlangan bu talabni BMT Afrikaning 12 davlatidan 15700 askar kiritishga ruxsat berish bilan qanoatlantirishga majbur bo'lgan[31,201]. Belgiya va AQSh boshchiligidagi NATO davlatlari tinchlikparvar kuchlar qiyofasida qonuniy hukumatga qarshi terror va turli qo'poruvchilik ishlarini tashkil qilganlar. Bu kabi voqeayliklarga Sovet davlati bayonot berib, Belgiya va

¹⁶ Kongo-belgiyaliklarning Kongoda paydo bo'lishi 1876 yil deb keltiriladi. 1885-1908 yillarda Kongo Belgiya qiroli Leopold II boshchiligidagi "Erkin Kongo davlati" deb nomlangan va qirolning shaxsiy mustamlakasi bo'lgan. 1908 yilda qiroli mustamlakani Belgiya davlatiga sotgan va mamlakat Belgiya Kongosi nomini olgan. 1960 yil may oyidagi parlament saylovlarida P.Lulumba g'alaba qilgan va 30 iyunda mamlakat Kongo Respublikasi nomi bilan mustaqillikni qo'lga kiritgan. Trefon, Theodore. Reinventing Order in the Congo: How People Respond to State Failure in Kinshasa. - London and New York: Zed Books, 2004. - P. 7

¹⁷ Lulumba Patris (1925 yil 2 iyul-1961 yil 17 yanvar)-Kongo milliy harakatining asoschisi. Tetela qabilasida fermer Fransua Tolenge Otesximi oilasida dunyoga kelgan. Feldsher mutaxassisligini tamomlagan. 50-yillarda siyosiy faoliyatni boshlagan. 1955 yilda Belgiya Liberal partiyasiga a'zo bo'lgan. siyosiy qarashlar tufayli bir muddat turmaga ham o'tirgan. 1958 yil Kongo milliy harakatiga asos solgan. 1960 yil may oyi saylovlarida parlamentdagi 137 o'rindan 44 tasini qo'lga kiritgan Kongo milliy harakati etakchisi bosh vazir lavozimini egallaydi. Siyosiy raqiblari tomonidan 1961 yil yanvarida o'ldirilgan. Хохлов Н.П. Торжество из торжеств // Патрис Лумумба. - М. : Молодая гвардия, 1971. - 272 с.

NATO davlatlarini tezda varvarlarcha xunrezlikni to'xtatishni, Kongo muvaqqat hukumatiga SSSR iqtisodiy va siyosiy yordam ko'rsatishni so'rganligi ma'lum qilgan. ikkinchi avgust kuni SSSR 10 ming tonna oziq-ovqat yuborayotgani, yaqin orada Kongoga yuzta avtomashina, ularni ta'mirlovchi mutaxassislar, ehtiyot qismlari, sovet vrachlari, medikamentlar, meditsina jihozlari yuborishi, sovet davlati Kongoga iqtisodiy va texnik yordam ko'rsatishga tayyorligini ma'lum qilgan [7]. Bu G'arb davlatlarini Kongo uchun yanada keng ko'lamli hujum uyushtirishlariga sabab ham bo'lgan.

Separatchilarni qo'llab-quvvatlagan Belgiya hukumati Katanga o'lkasida "mustaqil" davlat tuzilishini tashkillashtirgan. "Pravda Vostoka" gazetasining 7 avgust sonida SSSR hukumatining Kongodagi voqealarga nisbatan bayonoti chop qilingan bo'lib, unda Belgiya qo'shinlarini Kongodan olib chiqib ketish talab qilingan. Ilgari surilgan qator talablar qatorida Katanga o'lkasini Kongoning ajralmas qismi deb xalqaro jamoatchilikni tan olishiga oid ma'lumotni ham ko'rish mumkin[8]. Ammo, BMTning Kongodan Belgiya qo'shinlarini olib chiqib ketishi to'g'risidagi BMT xavfsizlik kengashi qarorini bajarmaslik uchun Katangada o'z davlatini qurgan sotqin Chombi hukumati turli choralarni qo'llay boshlagan[27]. Amerika missionerlik matabi bitiruvchisi va G'arbparast Chombi¹⁸ BMTning vakillari orqali Katangani alohida mustaqil davlat deb tan olishlari uchun harakat qilgan, ammo, uning uddasidan chiqa olmagan [24]. Katanga markazi bo'lgan Elizabetvilda bo'lib o'tgan muzokaralar bu kabi xulosalar chiqarishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Kongodagi G'arb intervensiyasiga Afrikadagi rivojlanishning sotsialistik yo'nalishini tanlagan davlatlar tinch qarab turmagan. Birinchi navbatda Gana prezidenti Kvame Nkruma SSSR hukumatiga maktub yo'llab, Gana qo'shinlarini havo orqali Kongo davlatiga yetkazib qo'yishni so'rgan. BMT doirasidagi tinchlikparvar kuchlar tarkibida bo'lgan Gana qo'shinlari Kongoga yetkazilganligi uchun SSSR hukumatiga minnatdorchilik ham bildirilgan[2]. "Pravda Vostoka" gazetasining 1960 yilgi sonlarining birida Kongo mustaqilligi uchun Gana parlamenti hatto umumiy safarbarlik e'lon qilib, armiyani jangovar shay holatga keltirish to'g'risida qonun qabul qilganligiga oid ma'lumot mavjud[16]. Gana Kongo mustaqilligi uchun xalqaro maydonda qator ishlarni amalga oshirgan. Jumladan, BAR (Birlashgan Arab Respublikasi) Prezidenti Jamol Abdul Nosirga Gana Prezidenti Kvame Nkruma telegrama jo'natgan. Unda, agar BMT qarorlarini Belgiya hukumati bajarmasa va Kongodan qo'shinlarni olib chiqib ketmasa,

¹⁸ Moiz Kapenda Chombe (1919-1969 yy)- kongolez va Katanga siyosatchisi va davlat arbobi tan olinmagan Katanga davlati prezidenti (1960-1963 yy) Kongo Respublikasi bosh vaziri (1964-1965 yy). CONAKAT o'ng ayirmachi partiya rahbari. G'arbparast va antikommunist Patris Lulumbaning siyosiy raqibi bo'lib, uning o'limida asosiy aybdorlardan biri hisoblanadi. Mobutu Sese Seko rejimi davrida ham o'lim jazosiga loyiq deb topilgan bo'lib, umrining oxirini Jazoirida qamoq jazosida yakunlagan. https://ru.wikipedia.org/wiki/Чомбе_Моиз

Kongoga yuboriladigan qo'shma harbiy missiyaga qo'mondonlik qilishni so'ragan. 1960 yilda, 11-avgustda "Al-Axram" gazetasi Nosirning javob maktubini e'lon qilib, unda umumiy qo'shin qo'mondonligiga BAR roziligini ma'lum qilgan va Belgiya qo'shinlarini Kongodan chiqarib yuborilishiga barcha kuch-g'ayratini sarflashini ma'lum qilgan[35]. 13 avgust 1960 yilda Sovet ittifoqining Kongodagi elchisi M.D. Yakovlev Kongo bosh vaziri Patris Lulumbaga SSSRning sovg'asi bo'lgan Il-14 samolyotini topshirgan[32]. Bu o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan Kongo xalqi va hukumatini sotsialistik lagerdagi mamlakatlarga katta umid bog'lagan. Ushbu voqeeliklar 9-avgustda BMTning xavfsizlik kengashida Kongo masalasi ko'rib, qator davlatlarning Kongodan Belgiya qo'shinlarini olib chiqib ketishini talab qilganligi ortidan kelib chiqqan[20].

NATO qo'shinlarining xunrezliklari sabab Kongo bosh vaziri Patris Lulumba 15 avgust kuni Leopoldvilda bayonot berib, BMT bosh kotibi Xammarsheldga maktub yo'llagan. Unda, Kongolez xalqi BMT va uning xavfsizlik kengashiga bo'lgan ishonchini yo'qotgani, Kongoda BMT qarorlarini bajarilishini nazorat qilish uchun 14 davlat (Marokash, Tunis, Efiopiya, Gana, Gvineya, BAR (Misr va Suriya bu vaqtda Birlashgan Arab Respublikasi edi), Sudan, Seylon, Liberiya, Mali, Birma, Hindiston, Afg'oniston va Livan) uchinchi dunyo mamlakatlaridan iborat missiya tashkil qilishni talab qilgan[9]. 16 avgustda esa, Patris Lulumba BMT oldiga beshta punktdan iborat talablarini qo'ygan. Ular, 1. BMT nazorati ostidagi aerodromlarni kongolez armiyasi egallashiga qarshilik qilmaslik, 2. Katanga viloyatiga qora tanli bo'lmagan BMT va kongolez qo'shinlarini kiritishga ko'maklashish, 3. Afrikadan bo'lmagan qo'shinlarni Katangadan olib chiqib ketish, 4. BMT kongolez qo'shinlarini Katangaga va mahalliy aholini u yerdan tashish uchun samolyotlar berishi, 5. BMT tezda Belgiya hukumati tomonidan Katanga mahalliy ayrimachilariga tarqatga qurollarni musodara qilishi kerak, degan mazmundagi talablar bo'lgan[36]. Bu haqqoniy talab dunyo hamjamiyati tomonidan keng qo'llab-quvvatlangan.

15 avgustda Belgiyaning bir qism askarlari G'arbiy Yevropaga jo'nab ketganligi, Katanga hukumati boshlig'i Chombi Belgiya generali Geysenga o'z davlatiga ko'rsatilgan yordam uchun minnatdorchilik bildirgan. Geysen esa Belgiya lik askarlarga minnatdorchilik bildirgan. Elizabetvildan Belgiya lik askarlar samolyoti jo'nab ketayotgan bir vaqtda shaharda Belgiya liklarga nisbatan aytilgan nomunosib fikrlar uchun politsiya mahalliy aholini shafqatsiz jazolayotganga oid ma'lumotlar o'sha davr matbuotida keltirib o'tilganini ko'rish mumkin[38]. 16 avgustda Leopoldvilda so'nggi Belgiya ga qarashli bo'lgan harbiy qismdan Belgiya lik askarlar Kiton shahrida bo'lgan bazasiga uchib ketishga majbur bo'lgan. Ularni bunga Kongo Respublikasi generali Lundula va uning 200 kishidan iborat askarlari majbur qilgan. 17 avgustda P.Lulumba Leopoldvilda hukumat ishini tiklagan va

mamlakatda olti oy muddatga mo'ljallangan harbiy holatni e'lon qilgan. Shuningdek, Kongo oltin zahirasini muzlatganligi uchun Belgiya hukumati oldiga 15 kunlik muddat qo'ygan, aks holda Kongodagi Belgiya mulklarini milliy lashtirishni ma'lum qilgan. Bundan tashqari Kongodagi voqealarni Qohira, Konakri, Akra va Xartumda Kongo mustaqilligi tarafdorlari kuzatib o'zaro maslahatlashib borganlar[25]. Ammo, 18 avgust kuni BMT tarkibida bo'lgan Kanada qo'shinlari aerodromni egallash uchun kelganlar. Kongo qo'shinlari rasmiy hujjat talab qilganlar, kanadaliklar esa aerodromni nazorat qiluvchi asosni ko'rsata olmagan. Otishmalar boshlanib, kanadaliklarga BMTning boshqa qo'shinlari yordamga kelgan va aeroportni qo'lga olganlar[13]. Bu xalqaro kuchlar niqobi ostida imperialistlarni mustamlaka siyosatini davom ettirishga urinishi va separatchilarni qo'llab-quvvatlashi borasidagi harakatlari deb baholash mumkin. Sovet davlati bu kabi hodisalar Afrikada mustamlaka siyosatini davom ettirishning yangi formalari sifatida baholagan va o'zining kongolez xalqiga har tomonlama yordam berishga tayyorligini ma'lum qilgan[22]. Ushbu voqeyliklar P.Lulumbaning 17 avgustda bergan bayonotida agar BMT betaraf mamlakatlardan yuborilgan kuzatuvchi maqomiga ega qo'shinlarni olib chiqib ketmasa, Katanga o'lkasiga o'z qo'shinlarini yuborishini ma'lum qilganligidan so'ng boshlangan[10]. Bu Mustamlakachi davlatlarning Kongodan chiqib ketmaslik uchun BMT niqobidan foydalanayotganligini ko'rsatuvchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kongo xalqiga moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatgan SSSR hukumati bir necha bor oziq-ovqatlar va dori-darmonlar bilan yordam qilgan. jumladan, Leopoldvilga 17 avgustda SSSR tomonidan yuborilgan vrachlar guruhi yetib kelgan. Ular yigirma kishiga yaqin bo'lib, xirurglar, terapevtlar, pediatrlar va boshqalardan iborat bo'lgan. Guruhga meditsina fanlari doktori V.P. Shishkin rahbarlik qilgan[33]. Shuningdek, SSSRning turli shahar-qishloqlarida, turli Respublikalarida Kongo xalqiga xayrixohlik namoyishlari, yig'ilishlar, uchrashuvlar o'tkazilgan. O'zbekiston SSRda ham Kongoda milliy ozodlik harakatlari boshlangandan keyin Belgiya uning boy Katanga o'lkasida separailar bilan hamkorlikda ozodlik harakatini bo'g'ishga harakat qilganligi O'zbekiston aholisiga davriy matbuot orqali xabarodir qilib turilgan. Ayrimlar Kongo xalqiga xayrixohliklarini bildirib gazeta muharririyatiga o'z fikr-mulohazalarini yozib ham yuborganlar. "Pravda Vostoka" matbuot organi ularni jamlab qisqacha mazmuni o'z sahifalarida yoritgan. Masalan, "Pravda Vostoka"ning 9 avgust sonida "Ruki proch ot Kongo" ("Qo'lingni Kongodan tort") nomli maqola ostida o'zbekistonliklarning Kongo mustaqilligiga xalaqit berishga uringan imperialistik davlatlarga nisbatan maktub orqali bitilgan fikrlarini keltirib o'tgan. Maktub egalari M.Sadikov (Chirchiqdan), Samarqand ipakchilik fabrikasi ishchisi M.Muxtorova, 10-sinf o'quvchisi M.Karimova (Samarqand), Olmaliqdan Kozlov, Kotlov, Axmedov va Paramonovlar, qurilish

texnikumi talabasi K.Mansurov, ulug' vatan urushi ishtirokchisi S.D. Mansurov (Toshkent shahri), F.Ya. Kolchigin (Mirzacho'l) va boshqalarning Kongo ozodligiga oid fikr-mulohazalaridan parchalar keltirilgan[30]. Bu uzoq Afrikada sodir bo'layotgan voqeyliklarga O'zbekistonliklarning befarq bo'lmaganligini ko'rsatadi.

SSSRning tashqi ishlar ministriligining birinchi o'rinbosari V.V. Kuznetsov BMT bosh sekretari Xammershild oldiga hukumat topshirig'i bilan borib, Kongo masalasida SSSR qarashlari ma'lum qilgan. Asosan, Kongodan xorijiy qo'shinlarni olib chiqish va BMT bayrog'i ostida yuboriladiganlarni Kongo hukumati bilan kelishgan holda yuborilish talabini qo'ygan[15]. 18 avgustda Kongo va Kanada askarlari o'rtasidagi Leopoldvildagi otishmani Sovet hukumati Belgiya va Kanadaning NATO bo'yicha ittifoqchiligi natijasida sodir bo'lgan deb hisoblagan va BMTdan Kanada qo'shinlarini Kongodan olib chiqishni talab qilgan[34]. 21 avgustda bosh assambleyada BMT yetakchisi Dag Xammersheld yig'ilish o'tkazib, Kongo tomoni Belgiya qo'shinlari so'nggi ikkita Kamin va Kiton bazalaridan butunlay olib chiqilishi talab qilgan. Bu yig'ilishda Fransiya tomoni noroziligiga qarmay Gvineya vakillari ham qatnashgan[11]. Dag Xammersheld Kongo masalasi bo'yicha oliy rasmiy vakil bo'lgan Ralf Banchni bo'shatib, uning o'rniga Rajeshvara Dayyal (Hindiston)ni tayinlagan[17]. Bu holat imperialist davlatlarni Kongo masalasidagi harakatlarini bir qadar susaytirgan, ularning faoliyati cheklangan. Ammo, mahalliy ayirmachilarni qurollantirish ortidan mojaro avj oldirilgan. "Pravda Vostoka"ning 24 avgustdagi sonida Tunis davlati Kongoga shu vaqtgacha uch ming askari BMT bayrog'i ostida bo'lsada, yana qo'shimcha 600 askar yuborishga qaror qilgani keltirib o'tilgan[18]. Bundan tashqari 21 avgust kuni Qohira xalqaro aeroportidan BMT samolyotlarida 120 nafar BAR askarlari Kongoga uchib ketgan[17]. Kongoni Afrikaning mustaqil davlatlari har tomonlama qo'llab-quvvatlab turgan. Kongoni birinchilardan bo'lib mustaqilligini har tomonlama himoya qilgan davlat Gana bo'lib, BMT x'avfsizlik kengashining qaroriga muvofiq Kongoga qo'shinlarini yuborishda SSSRdan yordam so'ragan. Uchta Il-18 transport samolyoti yordamida Gana qo'shinlari kerakli manzilga yetkazilgan[28]. Mustaqillik uchun har qancha harakat qilinmasin G'arb davlatlari va ularning satelitlari o'z maqsadlaridan qaytmagan.

Belgiya Kongodan chiqib ketishga shoshilmagan va BMT qarorlarini deyarli bajarmagan. Komina shahridagi harbiy bazasida qo'mondon bo'lgan Remi van Lerd xorijiy jurnalistlarga intervyu berib, bazani tark etmasligini ma'lum qilgan. Harbiy bazada ikki ming harbiy xizmatchi va 600 texnik xodim mavjud bo'lib, ular Kongodan ketishni rejalashtirmagan. Hatto, Belgiyaning qo'g'irchoq hukumati vakili Chombiga qarshi bo'lgan Albertvil shahrida qirg'in tashkil qilganlar. Shuningdek, 15 avgustda yana bir qo'g'irchoq davlat Kongoning Bakavangi shahridan olingan ma'lumotga ko'ra, Kasai o'lkasida "Mustaqil tog'burg'ulash

davlati” tuzilgan va ular Chombi davlatidan “yordam” so’raganlar. Kasai o’lkasining yarmini egallagan bu davlat olmoslarning katta qismini ishlab chiqarishi bilan mashhur bo’lgan va “For Miner” kompaniyasi uni qo’llab-quvvatlab turgan[1]. Kongo bosh vaziri P.Lulumba 26 avgust kuni Lenopoldvilda Afrika malakatlarining ochiq kongressida bayonot berib, barcha Afrika davlatlarini milliy ozodlik va birdamlik yo’lida qo’llab-quvvatlash, mustamlakachi davlatlar o’rnatgan barerlarni to’liq yakson qilish, Afrika birlashgan harbiy kontingentini shakllantirish, Leopoldvilda Umumafrika radioeshittirishlari markazini tashkil etish, Kongo poytaxtida ilmiy markaz tashkil etish kabilarni ma’lum qilgan[12]. Separatchilarga qarshi ayovsiz kurash boshlangan. 29 avgustda Kongo armiyasi Bakvangu (mustaqillikni e’lon qilgan “Kasai tog’ruda davlat” markazi)ga kirgan[39]. Ushbu voqealar davomida Patris Lulumba Stenlivilda xalq oldida chiqish qilib, nafaqat milliy mustaqillik, balki, iqtisodiy mustaqillik to’g’risida ma’ruza qilgan. so’ng “Sizlar Katangaga qarshi harbiy yurishga tayyormisizlar?”-deya bergan savolga xalq kongolez tilida “Uxuru” (“Ozodlik”) deb qichqirgan. 28 avgustda Kasai va Katanga chegarasida to’qnashuvlar sodir bo’la boshlagan[26]. P.Lulumbaning otashin nutqlari kongoliklarni mustaqillik va ozodlik sari kurashlarga ilhomlantirgan. Jumladan, P.Lulumba 1960 yilgi nutqlaridan birida kongoliklarni milliy ozodlik uchun kurashga chorlab, ularni chekinmaslikka milliy mutaqqillikni qo’lga kiritish yo’lida jonbozlik ko’rsatishga va keyinchalik bu qahramonliklarini farzandlariga va nevaralariga g’urur bilan gapirib berishlari, 1960 yil Kongo aholisining xotirasida qolishi uchun kurashlarga chorlagan. Bu kurash xorlik va qullikdan qutilish uchun adolatli va oliyjanob kurash ekanligini ta’kidlagan[14:341-344].

Zo’ravonlik, separatchilarni qo’llab-quvvatlashdan naf chiqmagach, G’arb davlatlari sotib olish, aldov va yolg’on va’dalar orqali Kongoda imperialistik davlatlar o’z maqsadlariga yetganlar. 1960 yil 14 sentyabrda polkovnik Mobutu Sese Seko¹⁹ davlat to’ntarishini o’tkazgan. Kongodagi harbiy to’ntarishda ko’plab g’arb davlatlari ham ishtirok etganligi keyingi vaqtlarda o’z isbotini topmoqda²⁰. Ularning asosiy maqsadi siyosiy raqiblarni jismonan va ma’nan yo’q qilishdan iboratligi ko’rinib qolmoqda.

¹⁹ Mobutu Sese Seko kuku Ngbendu va za Banga (1930-1997 yy)-1965-1997 yillarda Kongo (Zair) davlati Prezidenti. Ngbandi qabilasidan. 1959 yil Belgiyaga o’qishga yuborilgan va 1960 yilda fuqarolar urushi boshlangani uchun qaytib kelgan. Prezident Jozef Kasavubu va bosh vazir Patris Lulumbaning siyosiy raqibi. 14 sentyabrda bosh shtab boshlig’i sifatida faoliyat olib borganligiga qaramay AQShga tayanib davlat to’ntarishi o’tkazadi va P.Lulumbani 27 noyabrda qamoqqa olgan 1961 yil 17 yanvarda qatl ettirgan. 1996 yilda uning hokimiyatiga qarshi qo’zg’olon boshlanib, 1997 yil mayida Marokashga qochishga majbur bo’lgan. shu erda rak kasalida vafot etgan. Qarang. Ikambana Peta. Mobutu's Totalitarian Political System: An Afrocentric Analysis: [англ.]. - Routledge, 2006. - 138 p.

²⁰ Fransuz armiyasidan ushbu to’ntarishda ishtirok etganlardan bob Denar (1929-2007) bo’lib, u Afrika qit’asidagi qator davlatlardagi harbiy to’ntarishlarning faol ishtirokchisi bo’lib hisoblanadi. Bob Denarning Kongodan tashqari Angola, Nigeriya, Komora, Benin va boshqa davlatlardagi to’ntarishlardagi ishtiroki ma’lum. Qarang. Денисова Т., Костелянец С. Бенин: Политические метаморфозы(К 60-летию независимости). // Азия и Африка сегодня 2020 № 12 - С. 41. – С. 38-45

1961 yil 17 yanvarda P.Lulumba o'ldirilgandan keyin SSSR va Kongo munosabatlari sovuqlasha boshlagan. Ayniqsa 1965 yil noyabrda Mobuti hokimiyatni to'la egallab olgandan so'ng bu holat kuchaygan[4,14]. Chunki, Kongo siyosati to'la AQSh va G'arb davlatlari manfaatlariga bo'ysundirilgan. Kongoda faoliyat olib borgan sovet ayg'oqchisi O.I. Najestkin keyinchalik o'z xotiralarida, AQSh Kongoni qo'lga kiritish maqsadida BMT va uning bayrog'i ostida mahalliy yetakchilarni, o'zi uchun noqulay raqiblarni birinchi navbatda P.Lulumbani yo'q qilishda foydalanganligini yozib qoldirgan[21, 156]. 1961 P.Lulumba o'ldirilgandan so'ng sovet ittifoqi bu mamlakatga bo'lgan qiziqishi pasayib borgan[23,70]. P.Lulumbaning o'ldirilishi SSSR va Belgiya munosabatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatgan va 1961 yil yanvar-may oylarida bu sovuqlik kuchaygan davr bo'lgan[19,141]. Siyosiy jihatdan iliqlik Belgiyada hukumat almashgandan keyin tarqalganligi tarixiy adabiyotlarda qayd etib o'tilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, Kongoda milliy ozodlik harakatlari muvofaqqiyat qozonib, mustaqil davlat tashkil topgan. Bu yo'nalishda P.Lulumba va bir qator Kongo xalqi farzandlari qurbon berilgan. Ammo, xom-ashyo va tabiiy zahiralarga boy o'lkadan chiqib ketishni istamagan G'arb davlatlari Kongoda turli separatik va terrorchi guruhlarni qo'llab-quvvatlash orqali hokimiyat tepasiga o'z gumashtalarini qo'yishga muvoffaq bo'lganlar. Kongo uchun rasman mustaqillik berilgan bo'lsada, amalda iqtisodiy mustamlaka holati saqlanib qolavergan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Бельгийцы не уходят из Конго // Правда Востока, 26 августа 1960 года, № 198. (11173).
2. Благодарность Советскому правительству // Правда Востока, 7 августа 1960 года, № 182. (11157).
3. Винокуров Ю.Н., Орлова А.С., Субботин В.А. История Заира в новое и новейшее время - М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1982. - 311 с.
4. Винокуров Ю.Н. Политическая борьба в демократической Республике Конго (1965 - 2001 гг.) Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Москва-2005. – 32 с.
5. Волнения в Конго. // Правда Востока 14 мая, 1960 года, № 112 (11087).
6. Денисова Т., Костелянец С. Бенин: Политические метаморфозы (К 60-летию независимости). // Азия и Африка сегодня, 2020, № 12. – С. 38-45.
7. Заявление советского правительства. // Правда Востока, 2 августа 1960 года, № 178. (11153).

8. Заявление Советского правительства в связи с положением в Республике Конго // Правда Востока 7 август, 1960 года, № 182. (11157).
9. Заявление Лулумбы. // Правда Востока 17 август, 1960 года, № 190. (11165).
10. Заявление Лулумбы. // Правда Востока 19 август, 1960 года, № 192. (11167).
11. Заседание Совета безопасности ООН // Правда Востока 23 август, 1960 года, № 195. (11170).
12. Заявление П.Лулумбы. // Правда Востока 27 август, 1960 года, № 199. (11174).
13. Инцидент на аэродроме в Леопольдвиле // Правда Востока 20 август, 1960 года, № 194. (11169).
14. История Африки в документах 1870–2000. В трёх томах. / Под общей редакцией Аполлона Давидсона. Том II: 1919-1960. Редактор Сергей Мазов. - М.: Наука, 2007. - 719 с.
15. Колониальный под флагом ООН. Заявление В.В. Кузнецова // Правда Востока 23 август, 1960 года, № 195. (11170).
16. Краткие сообщения //Правда Востока 12 август, 1960 года, № 186. (11161).
17. Краткие сообщения // Правда Востока 23 август, 1960 года, № 195. (11170).
18. Краткие сообщения // Правда Востока 24 август, 1960 года, № 196. (11171).
19. Липкин М.А. “Павел Павловия” и Никита Сергеевич: Советско-Бельгийские встречи на высшем и неформальный аспект высокой политики в годы холодной войны. // Новая и новейшая история 2021. № 6. - С. 121-148.
20. На повестке дня - вопрос о Конго //Правда Востока 10 август, 1960 года, № 184. (11159).
21. Нажесткин О.И. Годы конголезского кризиса (1960-1963 гг.). Записки разведчика // Новая и новейшая история. 2003. № 6. - С. 154-164.
22. Очистить Конго от интервентов! Заявление Советского правительства // Правда Востока 23 август, 1960 года, № 195. (11170).
23. Петров Н. Африка без войн и кровопролитий. Такое труднодостижимо, но возможно. // Азия и Африка сегодня. 2020 № 1 -с. 70
24. Переговоры в Элизабетвиле // Правда Востока 16 август, 1960 года, № 189. (11164).
25. Положение в Конго // Правда Востока 18 август, 1960 года, № 191. (11166).

26. Положение в Конго // Правда Востока 31 август, 1960 года, № 202 (11177).
27. Провокационная возня в Катанге // Правда Востока 7 август, 1960 года, № 182. (11157).
28. Раҳимов И. СССРнинг Конго Республикасига ёрдами тўғрисида(ТАСС АҲБОРОТИ). // Қизил Ўзбекистон 1960 йил, 169 (11685) сон, 22 июль.
29. Ронин В.К. Русское Конго: 1870-1970: Книга-мемориал: в 2 т. – М.: Дом Русского зарубежья им. А.Солженицына; Русский путь, 2009. ил.; - Т. 2. – 640 с.
30. Руки прочь от Конго! //Правда Востока 9 август, 1960 года, № 183. (11158).
31. Сидорова Г.М. Отношения между СССР и Демократической Республикой Конгов начале 1960-х гг.: Зигзаги истории. // Вестник РУДН. Серия: Международные отношения. 2020 Том. 20 №. 1. – С. 197-209.
32. Советский дар правительству Конго. // Правда Востока 14 август, 1960 года, № 188. (11163).
33. Советские врачи прибыли в Конго // Правда Востока 19 август, 1960 года, № 192. (11167).
34. Столкновение между войсками Конго и Канадскими солдатами // Правда Востока 23 август, 1960 года, № 195. (11170).
35. Телеграмма Насера Президенту Ганы // Правда Востока 13 август, 1960 года, № 187. (11162).
36. Требование правительства Конго // Правда Востока 17 август, 1960 года, № 190. (11165).
37. Хохлов Н.П. Торжество из торжеств // Патрис Лумумба. - М. : Молодая гвардия, 1971. - 272 с.
38. Чомбе боится... // Правда Востока 17 август, 1960 года, № 190. (11165).
39. Чомбе бряцает оружием. // Правда Востока 31 август, 1960 года, № 202 (11177).
40. Ikambana Peta. Mobutu's Totalitarian Political System: An Afrocentric Analysis: [англ.]. - Routledge, 2006. - 138 p.
41. Trefon, Theodore. Reinventing Order in the Congo: How People Respond to State Failure in Kinshasa. -London and New York: Zed Books, 2004. - P. 7
42. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Чомбе>